

MÚZEJNÉ STARINKY

Občasník Múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši

December 2013

Na úvod

V znamení (nielen) Jánošíka

Končiaci sa rok s magickou trinástkou na konci priniesol nášmu múzeu nejedno inšpiratívne výročie. A výročia, hoci na význame osobností či udalostí nič nezmenia, akoby si žiadali výraznejšie pripomenutie, oslavu, spomienku... Nie je ľahké vybrať z množstva dátumov v historickom kalendári... Vyberať výročia známych veľikánov, ktorí prešli dejinami nášho mesta? Alebo sa ponoriť hlbšie a z dávnomínulej každodennosti „vytiahnuť“ takmer neznáme mená, príbehy, udalosti? Múzejníci majú na svojich pracovných stoloch z obidvoch spomínaných súdkov „vrchovať“.

Akokoľvek však plánujete, istým dátumom a menám sa vyhnúť nedá, ale ani nechce. Ako zabudnúť na to, že pred tristo rokmi, práve u nás, v Mikuláši, hroznou smrťou na šibenici s hákom zomrel zbojník Juro Jánošík? Čo ho premenilo na legendu? Jeho krátke zbojníčenie? Krutá smrť? Túžba ľudí po spravodlivosti? Už sa asi nedozvieme, koľko z nazbýjaného naozaj rozdal chudobe, alebo ukryl v horských skrýšach. Isté však je, že aj po troch storočiach od mikulášskej popravy, svojsky rozdáva... aj nám, nebohatým múzejníkom. Raz prostredníctvom návštevníkov, ktorí v hojnom počte znovu a znovu prichádzajú do múzea za nevšedným zbojníckym príbehom. Inokedy jánošíkovská legenda zaujme kompetentných tak, že precízne spracovanému projektu prisúdia sumu, o ktorej by inak tvorcovia múzejného rozpočtu mohli iba snívať... Iste sú to však zaslúžené peniažky, veď historická postava Jánošíka i legenda žijú v našom múzeu a meste už celých päťdesiat rokov.

Jánošík už dlhé storočia rozdáva aj inšpirácie – najskôr sa objavil v ľudovej slovesnosti a výtvarnom prejave a neskôr prenikol i do tvorby nejedného umelca. Veď svet, čo ako sa prudko mení, vo svojej podstate zostáva rovnaký: sú tu mocní, ale aj tí druhí, ktorým sa žije ťažko a túžia – možno po bohatstve, možno po slobode, spravodlivosti... a symbolom neutíchajúcej túžby po lepšom, spravodlivejšom živote sa stal práve Jánošík.

Aj ďalší tohtoročný oslávenec, Martin Rázus, si Jánošíka vybral za motív jednej z básní:

*- Hej Juro Jánošík,
hore sa spod zeme:
krivdy sa napáše,
plné sú rováže –
zahvízdaj na chlapcov,
svet rovnať ideme!*

*Sloboda svitla – hej,
komu však osoží?
Chudoba uteká
do šír a ďaleka
a včera bedári –
dnes sú už veľmoži.*

*Hej, Juro, Juríčko,
čo sa tu natára.
Falše, lži – na stohy,
a rod tvoj úbohý
nevie byť pánom ni
vlastného chotára!*

(Martin Rázus: Zbojnícka – úryvok)

Od Rázusovho narodenia uplynulo 125 rokov a od tých čias, čo napísal predchádzajúce verše, približne 80. Nielen oni, aj mnohé iné jeho diela sú i dnes výsostne aktuálne a odchádzajúci rok zaznamenal nejedno „stretnutie“ s Martinom Rázusom v múzeu i mimo neho.

Začiatkom roku v múzeu ešte rezonovali dojmy z výstavy venovanej Pavlovi Straussovi, keď výstavnú sieň zaplnili fotografie Martina Martinčeka. Tieto dve osobnosti s neobyčajnými životnými príbehmi a neľahkými osudmi spájala príslušnosť k Liptovskému Mikulášu a Liptovu a najmä láska a úcta k ľuďom a veľká tvorivosť.

Na stoloch a v počítačoch múzejníkov zostávajú ďalšie kôpky materiálu... V depozitároch pribúdajú nové predmety... Každý z nich nesie osobitý príbeh – ľudí, ich mesta, krajiny... Už len ich

zaznamenať, napríklad tak, ako mikuláške osudy rodiny Steinerovcov, zachytiť ich prv, než sa navždy stratia.

A máme i mnoho spolupracovníkov a priaznivcov, ktorí súbežne s nami spracovávajú rozmanité mikuláške historické témy. Aj oni spestrili obsah nasledujúcich stránok a patrí im naše poďakovanie.

Lubica Rybárska

• Jeden z výsledkov múzejného jánošíkovského projektu. Novú knižku o Jánošíkovi „pokrstil“ spolu s autorkou Mgr. Ruženou Antolovou žilinský župan Juraj Blanár a zástupca primátora mesta Liptovský Mikuláš Jozef Repaský. Ako inak – dukátni. Foto: Ján Svidran.

50 rokov jánošíkovských tradícií v Liptovskom Mikuláši

Rok 1963 bol rokom 250. výročia popravy legendárneho zbojníka Juraja Jánošíka. Mikulášski nadšenci, vtedajší aktivisti, sa dokázali spojiť, osloviť aj iné kúty republiky a pripraviť nebyvalé podujatia. Iste ich k tomu viedla úcta k tradíciám i záujem rozvíjať región, ktorý dostal do vienka nielen nepreberné množstvo prírodných krás, ale aj historických i kultúrnych zaujímavostí. Napriek tomu, že aj oni zápasil s nedostatkom prostriedkov, ich snaženie bolo úspešné a ich vízia pestovať zbojnícku legendu v prospech rozvoja kultúrnych inštitúcií i cestovného ruchu, našla trvalé uplatnenie.

Výstavy v múzeách i galérii, celoštátna premiéra nového veľkolepého filmu, pamätaná tabuľa, vydanie známky a veľa iných podujatí sa stalo súčasťou osláv nebyvalého rozsahu. Vtedajší múzejníci, galérijnici, kultúrni, umelci i priekopníci rozvoja novodobého cestovného ruchu pracovali s veľkým zánietením a dokázali strhnúť pozornosť celého Československa na mestečko Liptovský Mikuláš, ktoré sa stalo hlavným miestom celoštátnych osláv. K spolupráci bolo prizvaných mnoho osobností, ktoré už vtedy stáli v centre pozornosti, ale aj mnohí iní, ktorí sa aj vďaka tejto činnosti, známymi stali.

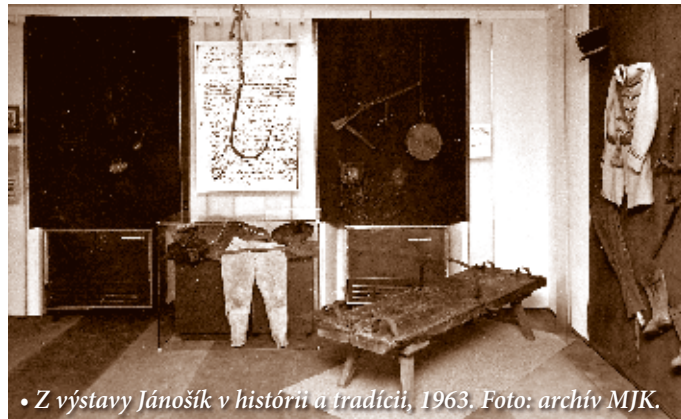

• Prípravný výbor osláv z roku 1963. Vpredu uprostred druhý zľava stojí Miroslav Ksandr, vedľa neho Slávko Churý, Ester Martinčeková – Šimerová, v zádu za nimi Emil Kufčák a Alojz Lutonský... Foto: archív MJK.

Už vtedy sa snažili určiť miesto popravy - označili zaň bývalé trhovisko na brehu Váhu pri moste do Palúdzky - v tom čase teda hovorili o inom mieste ako dnes... a poponáhľali sa otvoriť hotel pomenovaný podľa legendárneho hrdinu. Organizátori osláv prišli aj s myšlienkou opravy kaštieľa Vranovo, kde Jánošíka súdili, inštalácie zbojníckej sochy, či vydania knihy. Svoj podiel na úspechu mali aj esperantisti, ktorí preložili propagačné materiály o podujatiach a ich zásluhou dianie v Liptovskom Mikuláši nadobudlo aj medzinárodný rozmer. Z týchto snažení vznikol o rok neskôr Esperantský klub, ktorý takmer tri desaťročia sídlil v Múzeu Janka Kráľa. Nie všetko, čo vtedy naplánovali, sa podarilo uskutočniť, mnohé sa udialo neskôr. Dôležité bolo, že mali víziu a veľmi chceli...

Jánošíkovská tradícia žije v Múzeu Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši od jeho počiatkov a nepretržite. Už pri samotnom vzniku dostalo múzeum do vienka kolekciu obrazov od maliara Janka Alexyho s jánošíkovskou tematikou. Keď uvážime, že prvá výstava v múzeu bola inštalovaná v roku 1961, môžeme povedať, že výstava *Jánošík v histórii a tradícii* z roku 1963 bola jednou z prvých múzejných prezentácií v novom múzeu. Verejnosti bola sprístupnená v marci roku 1963, pri príležitosti 250. výročia Jánošíkovej popravy a pod jej scenár sa podpísal vtedajší riaditeľ múzea Slávko Churý.

Súčasťou výstavy boli aj rekvizity z nového farebného filmu Jánošík režiséra Paľa Bielika, ktoré múzeum zakúpilo do svojich zbierok. Filmové kostýmy, dereš a hák tvorili potom súčasť všetkých expozícií múzea venovaných Jánošíkovi, podobne ako viaceré výtvarné diela,

• Z výstavy *Jánošík v histórii a tradícii*, 1963. Foto: archív MJK.

medzi nimi plastika Jánošík od Miroslava Ksandra. Súčasťou osláv bolo odhalenie pamätnej tabule o súde s Jánošíkom na budove múzea. Vďaka týmto snahám si múzeum, ktorého samotná existencia bola v tom čase ohrozená, našlo cestu nielen k návštevníkom, ale obhájiť si svoju opodstatnenosť a životaschopnosť.

Prvá výstava o Jánošíkovi zostala v múzeu s rôznymi obmenami nainštalovaná až do roku 1972 ako *Jánošíkova izba*. V roku 1973 túto výstavu pre veľký záujem návštevníkov obnovili v prízemí múzea, v dnešnej výstavnej sieni.

V decembri 1981 v kaštieli Vranovo v Palúdzke slávnostne sprístupnili novú stálu expozíciu Múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši pod názvom *Jánošíkovské tradície v Liptove a na Slovensku*. Nachádzala sa budove, kde Jánošíka pred popravou väznili. Autorom scenára bol riaditeľ múzea Jozef Kasanický. Zriadeniu novej expozície predchádzalo takmer dvadsaťročné úsilie o záchranu ruiny kaštieľa, ktorý napokon opravili a vošiel do povedomia verejnosti ako *Jánošíkovo väzenie*. V roku 1985 v parku pred kaštielom umiestnili sochu Juraja Jánošíka od akademického sochára Ladislava Polláka.

Osud tejto atraktívnej expozície sa naplnil v marci 1997, keď bolo múzeum z reštituovaného kaštieľa vystáňované. Vtedy sa Jánošík opäť vrátil do budovy prvého stoličného domu, stal sa atraktívnou súčasťou, či hlavnou témou dnešných múzejných expozícií Kapitoly z histórie mesta a Mikulášska mučiaren.

Mgr. Ružena Antolová

Mikroprojekt Jánošík – 300 rokov legendy

Tristoročnica popravy Jánošíka priniesla po niekoľkých rokoch nové múzejné aktivity zhmotnené v projekte nazvanom *Jánošík – 300 rokov legendy*. Nielen v múzeu Janka Kráľa znova zarezonovali historické fakty i nevšedná zbojnícka legenda.

Projekt múzeum realizovalo z programu cezhraničnej spolupráce Poľsko – Slovenská republika 2007 – 2013, z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja. Je založený na spolupráci Múzea Janka Kráľa a Mestského múzea v poľskom Živci.

Hlavným cieľom projektu bolo upriamiť pozornosť na ochranu a zachovanie spoločného kultúrneho dedičstva slovensko-poľského pohraničia, ktoré sa prejavilo v jánošíkovskej tradícii ako jedinečnom kultúrnom fenoméne. 300. výročie popravy legendárneho zbojníka Jánošíka bola príležitosť priniesť súčasný pohľad na historickú postavu a legendu a zároveň možnosť jeho využitia pri rozvoji turizmu v danej oblasti.

Prvou aktivitou projektu bolo vydanie **publikácie Jánošík - od skutočnosti k legende**. Vychádzala z potreby predstaviť úroveň súčasného poznania historickej postavy Jánošíka, ako aj historické súvislosti a prostredie, v ktorom legenda vznikala. Publikácia vyšla v slovenskom i poľskom jazyku v náklade spolu 3 000 kusov. Na uvedení publikácie sa zúčastnila aj pani Ute Raßloff, slavistka z Univerzity v Lipsku, ktorá sa jánošíkovskej tematike venuje v širšom slovenskom kontexte.

Najnákladnejšou časťou projektu bola **obnova Mikulášskej mučiarnie** a príslušného podbránia. Trinásťročná expozícia sa postupne stala nevyhovujúcou na múzejnú prevádzku. Veľká vlhkosť podzemného priestoru a vytvárajúca sa plesň poškodzovali vystavované predmety. Mnohé z nich museli byť z expozície odstránené. Podlaha z udupanej hliny vytvárala nerovnosti, nebezpečné pre pohyb návštevníkov. Vstupné dvere nasávali v zime vlhkosť, zamrzali, následkom čoho sa nedali otvoriť. Preto obnova Mikulášskej mučiarnie bola spojená najmä s rekonštrukčnými stavebnými prácami: odvlhčením, drenážou v podlahe, položením kamennej dlažby a uzatvorením podbránia. Nasledovala reinnštalácia expozície - pribudli nové predmety, figuríny kata a súdeného, dokumenty i texty

zo súdu s Jánošíkom a ďalšími zbojníkmi. Texty boli preložené do poľštiny a angličtiny a prezentované v novom informačnom kiosku. Podbránie bolo uzatvorené umeleckou kovanou mrežou, vytvoril sa tak atraktívny priestor, kde bude vystavený historický koč.

Súčasťou projektu boli aj **stretnutia pracovníkov partnerských múzeí**. Prvé sa uskutočnilo v Liptovskom Mikuláši pri otvorení zrekonštruovanej mučiarnie a uvedení publikácie v slovenskom jazyku za účasti širokej verejnosti.

Druhé stretnutie prebehlo v Živci a jeho súčasťou bolo uvedenie publikácie v poľskom jazyku a prezentácia slovensko-poľskej **výstavy Jánošík, karpatský zbojník**, ktorú Múzeum Janka Kráľa realizovalo v roku 2006, tiež z projektu cezhraničnej spolupráce Interreg III A.

Celková hodnota schválených finančných prostriedkov projektu dosiahla sumu 45 155 eur, z toho Európska únia poskytla 85%, štát 10% a mesto ako zriaďovateľ múzea 5% z uvedenej čiastky.

Mgr. Ružena Antolová

Prvá stoličná budova v L. Mikuláši v archívnych dokumentoch alebo

Dejiny domu, ktorý sa nakoniec na múzeum premenil

Zasadnutia stoličných zhromaždení (kongregácií) sa podľa zachovaných zápisníc a archívnych dokumentov uskutočňovali vo viacerých centrách vtedajšieho Liptova – najčastejšie vo Svätej (dnes Liptovskej) Mare, Nemeckej (dnes Partizánskej) Ľupči, Liptovskom Trnenci, Vrbici, Sokolčoch a od druhej polovice 17. storočia čoraz častejšie v Liptovskom Mikuláši. Prvé doložené zasadnutie stolice v Liptovskom Mikuláši je z roku 1512.

Zo zápisníc stoličných zasadnutí nie je známe, v ktorých kon-

krétnych domoch sa konali. Jeden zo zápisov z roku 1709 uvádza, že zasadnutia sa v Liptovskom Mikuláši uskutočňovali v Pongrácovskej kúrii. Na jar roku 1712 kúpila Liptovská stolica jeden z domov na námestí od potomkov Mojžiša Hanzélyho. Hovorí o tom záznam zo zasadnutia zo 14. marca 1712. Županom bol v tom čase Mikuláš Iľešházi a podžupanom Ladislav Okoličáni. Stolica bola, najmä následkom povstania Františka Rákociho, príliš zadlžená, a tak si požičala 2050 zlatých od Štefana Smrečaniho.

K dejinám tejto stavby sú známe viaceré údaje. Podľa pamiatkového výskumu bola budova postavená ako renesančná, niekedy na prelome 16. a 17. storočia. V interiéri sa zachovali renesančné, ale aj barokové klenby. Postavili ju zaiste Pongrácovci ako majoritní vlastníci Liptovského Mikuláša v tom období. Budovu v roku 1653 od synov Ákoša Pongráca (syna Františka Pongráca a Polixeny Suňogovej) za 700 zlatých odkúpil provízor hradného panstva v Liptovskom Hrádku Mojžiš Hanzély (zomrel po roku 1667). Podľa nobilitačnej listiny z 9. septembra 1646, ktorou panovník povýšil Mojžiša Hanzélyho aj s rodinou do zemianskeho stavu, sa zdá, že Mojžiš Hanzély pochádzal zo Slovenskej Ľupče. Odtiaľ mal totiž manželku a v archíve mestečka je aj žiadosť, ktorou sa uchádzal o udelenie erb. V čase vzniku privilégia žil už v Liptove. Liptovská stolica listinu v nasledujúcom roku, 9. októbra 1647, verejne vyhlásila. Mojžiš Hanzély

zomrel v Liptovskom Mikuláši. Pochovaný je v krypte pod rímskokatolíckym kostolom, ktorú si vybudoval v roku 1667 spolu so svojím zaťom Andrejom Rafanidesom, úradníkom Likavského panstva.

Podľa zachovaného nápisu v interiéri, budovu dali stoliční hodnostári generálne upraviť v roku 1713. Táto baroková prestavba, podľa tvrdenia pamiatkárov, stavbe po architektonickej stránke veľmi ublížila. Stavebné práce prebiehali zaiste až v letných mesiacoch roku 1713, pretože vtedajšie technológie ich neumožňovali vykonávať už v skorých jarných mesiacoch. Navyše boli určite obmedzení aj časovo, keď si zadĺžená stolica na kúpu ešte aj požičala. Je preto pravdepodobné, že stoličná vrchnosť úradovala provizórne v kúpenej budove už od jarných mesiacov roku 1712. Z tohto vyplýva, že je dosť možné, že v novonadobudnutej stavbe bol 16. a 17. marca 1713 súdený zbojník Juraj Jánošík a 19. a 20. apríla 1713 jeho zbojnícky druh Tomáš Uhorčík, ináč aj Mravec. Z dokumentov, ale aj z praktickej úvahy (tortúra si vyžadovala profesionála – kata aj s príslušným vybavením, ktoré sa muselo doviesť), je jasné, že vypočúvanie prebiehalo na inom mieste. Tradícia udáva kaštieľ Vranovo v Palúdzke, ktorý bol v tom čase majetkom podžupana Ladislava Okoličaniho. Z uvedených dokumentov teda nie je možné určiť presné miesto súdu s Jurajom Jánošíkom a Tomášom Uhorčíkom, ale tradícia hovorí, že súd sa uskutočnil v prvom stoličnom dome. Oproti tomu stojí tvrdenie, ktoré sa opiera o citovaný dokument z roku 1709, že stoličné zhromaždenia, teda aj zasadnutia stoličného súdu, sa až do ukončenia rekonštrukcie stoličného domu uskutočňovali v blízkej Pongrácovskej kúrii.

Budova prvého stoličného domu bola miestom stoličných zasadnutí až do roku 1793, keď na námestí dokončili dlhotrvajúcu stavbu nového sídla stolice. V budove zasadali od tohto roku nielen stoličné kongregácie, ale aj stoličný súd (sedria), bola tam umiestnená stoličná väznica a úradovali tu aj ostatní stoliční úradníci a funkcionári, ako napríklad stoličný lekár (fyzikus).

V 19. storočí boli majiteľmi budovy opäť Pongrádovci. Niekoľko na konci 18. storočia budovu od Liptovskej stolice kúpil Gregor Pongrác (*1781 – †?), liptovský hlavný slúžny, priamy potomok vetvy Františka Pongráca, ktorého predkovia budovu postavili a jeho vnuci ju v roku 1653 predali. Po smrti Gregora Pongráca kúriu nadobudol jeho syn Fedor Pongrác (*1830 †1891) s manželkou Ľudmilou Schneiderovou - Forrói Szeléni (*1828 †1915). Manželia stavbu neobývali, žili vo svojej kúrii v Liptovskej Ondrašovej. Od polovice 19. storočia až do roku 1875 priestory bývalej stoličnej budovy využíval Ján Miko, vrbický mešťan s manželkou Ľudmilou, rodenou Tirtschovou. Polovičný vlastnícky podiel získali do zálohu od Fedora Pongráca, alebo ešte od jeho otca. Spor vo veci úžitku kúrie a vyplatenia záložnej zmluvy nakoniec riešila Sedria v Ružomberku v roku 1875. Po vyplatení záložnej sumy vo výške 6841 zlatých do rúk mešťana Jána Miku sa ešte v roku 1875 vrátila stavba opäť v celosti do rúk Pongrádovcov. Podľa fotografie po požiari Liptovského Mikuláša v roku 1878 bola v tomto období na prízemí cukráreň. Je pravdepodobné, že v obytných priestoroch na poschodí istý čas žila dcéra Fedora Pongráca Margita (*1861 †1940) s manželom Ábrisom Lehotským (†1912), úradníkom Liptovskej sirotskej stolice.

Keďže Pongrádovci budovu nepotrebovali, rozhodli sa ju predať. V roku 1888, kúpnopredajnou zmluvou z 24. októbra 1888 ju za 9000 forintov predal Fedor Pongrác Valentíne Seligovej, rodenej

Weiszovej (*1848 †1924), pochádzajúcej z obce Liptaň (po nemecky Liebenthal), okr. Bruntál na severovýchodnej hranici Česka s Poľskom. Do Liptovského Mikuláša sa prisťahovala celá jej bohatá nemecká rodina: manžel Johan Selig (†1924), jeho synovia z prvého manželstva Maximilán a Ján, dcéra Irma a synovia Kornel, Arpád a Edmund. Johan Selig si v dome zriadil sídlo svojej módnjej firmy: *Herren und Damen Modenwarenhaus – Johann Selig, niederlage von kurz Leinen, Manufaktur, Wirk sowie sämtlichen Futter Waaren*. Valentína Seligová s manželom žili a podnikali v dome až do svojej smrti v roku 1924. Ich deti boli úspešné. Arpád sa stal advokátom a žil v Budapešti, Maximilián bol úradníkom v Budapešti a Edmund žil v Užhorode. V Liptovskom Mikuláši v čase smrti matky žila len Irma a Kornel Seligovci. Dom aj s príslušenstvom na základe testamentu zdedila Irma Seligová, ktorá bola povinná súrodencov vyplatiť. Jej nevlastní bratia sa však voči testamentu odvolali. Súdny proces pokračoval niekoľko rokov a Irma sa nakoniec stala vlastníčkou až v roku 1933. Na prízemí budovy boli aj v 30. rokoch 20. storočia rôzne obchody – športový bazár, rádiá, gramofóny, súčiastky na bicykle. Irma Seligová budovu udržiavala a generálne opravila. Dokonca v roku 1936 postavila vo dvore nový poschodový obytný dom. Aj preto mala veľké dlhy v mikulášskej Liptovskej úvernej banke, ale požičiavala si aj od súkromníkov. Budova bola v druhej polovici 30. rokov 20. storočia predmetom záložného práva štátu, Rolníckej vzájomnej pokladnice, ale aj Dr. Mateja Weinera, Šimona Rauchwergera, či ružomerského advokáta Dr. Františka Fellegiho. Na budovu bolo záložné právo ešte aj po roku 1945.

Po skončení druhej svetovej vojny, v roku 1946, bola na nehnuteľnosť na základe rozhodnutia Miestneho národného výboru v Liptovskom Mikuláši uvalená národná správa a postupne štát na základe dekrétu prezidenta 108/1945 Sb. z. o konfiškácii nepriateľského majetku skonfiškoval aj majetok Army Seligovej v Liptovskom Mikuláši, pretože išlo o osobu nemeckej národnosti, ktorá nepreukázala vernosť Československej republike počas vojny.

Budovu v povojnových rokoch volali tradične „Seligovský dom“, ale aj nesprávne „Palatínska kúria“, či Ilešháziiovská kúria“. V roku 1956 sa stala sídlom Literárno-historického múzea Janka Kráľa, dnes Múzea Janka Kráľa. V roku 1961 bola ukončená adaptácia celej budovy pre múzejné účely podľa projektu architekta J. Štefana. Pri príležitosti 250. výročia popravy Juraja Jánošíka v roku 1963 bola prvá stoličná budova v Liptovskom Mikuláši vyhlásená za kultúrnu pamiatku a na jej priečelí bola osadená tabuľka s textom pripomínajúcim súd s Jurajom Jánošíkom.

PhDr. Peter Vítek

riaditeľ Štátneho archívu v Bytči, pobočka Liptovský Mikuláš

Z archeologického výskumu pri budove Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva

Stavba múzea, okolo ktorej prebiehal záchranný výskum, bola postavená v rokoch 1757 – 1764. História výstavby je spätá s rádom jezuitov. V roku 1747 bol vo funkcii superiora misie v Liptovskom Mikuláši Alexius Okoličáni. Ten sa obrátil s prosbou o získanie pozemku vo Vrblíckom Huštáku priamo na panovníčku Máriu Teréziu. Pozemok bol majetkom kráľovského eráru a patrila pod správu Hrádockého panstva. Panovníč-

• Zásobáreň vody na západnej strane budovy SMOPaJ.
Foto: Ľuboslav Záhorec.

ka dekrétom z 10. júla 1750 darovala tento pozemok na stavbu kláštora s podmienkou, že bude zabezpečené premiestnenie deviatich domov stojacich na ňom. Domy remeselníkov boli premiestnené na nezastavaný pozemok darovaný Pongrádcovcami. Vznikla tak nová osada – Nižný Hušták. Do roku 1757 bol pozemok pre spory so susedmi využívaný len ako záhrada. V roku 1757 sa začalo s výstavbou a v roku 1764 bola stavba kláštora dokončená. Budova bola po dokončení jednopodlažná, s menším podlažím na juhovýchodnej strane. Skladala sa zo 4 izieb, kaplnky, jedálne, kuchyne, komory a troch izieb v podlaží.

Od roku 1777 prešiel celý kláštor do rúk františkánov a v roku 1779 sa podarilo budovu prestavať do súčasnej podoby. Dokončilo sa druhé podlažie a vo vnútri tak pribudlo ďalších šesť miestností. Okolie budovy dopĺňali dve záhrady, veľký dvor a tri rybníky. Krypta pre pochovávanie zomrelých bola v Okoličnom. Napokon v roku 1787 zrušil cisár Jozef II. niekoľko františkánskych kláštorov, medzi nimi aj kláštor v L. Mikuláši.

Po roku 1787 bola budova daná do užívania viacerým inštitúciám na rôzne účely. V súčasnosti v ňom sídli Slovenské múzeum ochrany prírody a jaskyniarstva. (Podľa Vítek, P.: Dejiny budovy Slovenského múzea ochrany prírody a jaskyniarstva v Liptovskom Mikuláši, 2002)

Záchranný archeologický výskum bol realizovaný v druhej polovici roku 2012 a v prvej polovici roku 2013. Bol podmienený stavebnou činnosťou súvisiacou s obnovou budovy a jej blízkeho okolia. Počas výkopových prác bolo odkrytých 22 nehnuteľných archeologických nálezov. Medzi najzaujímavejšie patria fragmenty kamenných kanálov, kanálikov a šacht. Nachádzali sa na východnej a západnej strane budovy, teda po kratších bočných stranách. Ide pravdepodobne o odpadové šachty vnútorných priestorov týchto častí budovy, ktoré vyúsťovali do väčšieho kamenného klenbového priestoru, resp. kanála. Šachty na západnej strane budovy mohli slúžiť aj ako toaletná kanalizácia, nakoľko vo vnútorných priestoroch budovy práve v týchto miestach výskytu šacht existovala priečka vedúca do druhého nadzemného podlažia. Túto domnienku potvrdzuje aj fakt, že v kláštoroch z tohto obdobia sa takéto zariadenia nachádzali práve v bočných krídlach. Na východnej strane budovy múzea sa okrem sústavy odpadových kanálov nachádzali aj kvalitne postavené kamenné múry, ktoré z časti vystupovali von z budovy a z časti boli zapustené do vnútra. Táto kamenná stavba pravdepodobne slúžila ako zásobáreň

vody. Všetky tieto stavebno-technické zariadenia vznikli pravdepodobne v dobe výstavby budovy bývalého kláštora v rokoch 1756 – 1764, alebo vznikli počas prestavby a dostavby v roku 1779. Ide teda o jedinečný doklad technického riešenia neskorobaročných budov, resp. kláštorov.

Väčšina hnutelných archeologických nálezov sa nachádzala v zásypoch odpadových kanálov a šacht. Nálezy keramických črepov predstavujú typický novoveký mestský materiál datovaný do 19. – 20. storočia. Ide o kuchynský riad aj so stopami po spodnom a bočnom ohreve, stolový riad aj ozdobné keramické nádoby. Niektoré črepy pochádzajú z nádob, ktoré sa mohli vyskytovať od 16. po polovicu 19. storočia. Z tvarov nádob sú zastúpené hrnce, krčahy, džbány, poháre, poháriky a tanieri. Pomerne hojne sa vyskytujú aj fragmenty sklenených nádob a tabuľového skla. Črepy pochádzajú z pohárov, fliaš a nádob bližšie neidentifikovateľných tvarov. Za vzácnejšie nálezy možno považovať súbor nepoškodených porcelánových a sklenených nádobiek na atrament, rôzne fľaše a fľaštičky na masť a liehoviny. Dokonca v jednej nepoškodenej nádobe s korkovou zátkou sa nachádzala žltá tekutina, pravdepodobne výluh z bylín. Našla sa vo vrstve nálezov, v ktorej boli aj hlinené fajky, tzv. štiavničky. Tie sa vyrábali okolo roku 1900. Medzi najkrajšie fajky patrí hlinená fajka tehlovočervenej farby. Zachovala sa iba hlavička a je bez značky a kolkú. Hlavička fajky je bohato reliéfne zdobená. Je rozdelená na tri zvislé polia, pričom každé pole je ešte vodorovne rozdelené na ďalšie tri časti. Vnútoraná výzdoba každého zvislého poľa pravdepodobne tvorí výjavný celok. V hornej časti poľa je rastlinný motív, v strednom poli je reliéfne zobrazená vrchná časť ľudskej postavy s portrétom. V dolnej časti sa nachádzajú reliéfne vyobrazené iniciály. Mohlo by ísť o zobrazenia uhorských cisárov z 19. storočia. Táto fajka bola zhotovená pravdepodobne koncom 19. storočia, alebo na prelome 19. a 20. storočia. Za zmienku stoja aj nálezy skúmaviek a sklenených striekačiek. V jednom prípade je striekačka vyrobená pravdepodobne z olova a je opatrená kosteným hrotom.

Archeologické nálezy, hnutelné či nehnuteľné, zistené pri archeologickom výskume, dokladajú pestrý život ľudí, ktorí využívali budovu počas novoveku. Takisto dokumentujú, aké mali naši predkovia znalosti v stavebníctve a vedeli si tak poradiť s dnes už bežným odpadovým vybavením a postaviť na vtedajšiu dobu modernú komfortnú stavbu. Pravdepodobne sieť odpadových kanálov a kanálikov bola príčinou vzniku legendy o tajnej chodbe vedúcej von z kláštora. Počas archeologického výskumu sa ale takáto chodba nenašla. Je však pravda, že niektoré kanály mali také rozmery, že by nimi človek prešiel.

Ľuboslav Záhorec

Autor je archeológ a externý spolupracovník Múzea Janka Kráľa

• Súbor nálezov zo skla, začiatok 20. storočia.

Foto: Ľuboslav Záhorec.

PO STOPÁCH RODINY STEINEROVCOV (SKALOŇOVCOV)

Stretli sme sa v piatok 13. septembra 2013, akoby symbolicky práve vtedy začínal Jom Kippur – deň zmierenia, jeden z najväčších židovských sviatkov. Na prvý pohľad pôsobili, akoby boli domáci, nič ich neodlišovalo od okoloidúcich Mikulášanov. Akoby ani nemerali tisíce kilometrov z ďalekého Izraela. Veď napokon, ich predkovia boli Mikulášania, vyrastali tu, naplňali tu svoje osobné i pracovné životy a spoluvytvárali tvár i ducha nášho mesta.

Stretli sme sa pred liptovskomikulášskou synagógou a vstúpili sme do nej spolu. Spolu s rodinou Dvirovcov som tak opustila prítomnosť a vydala sa na dojímavú cestu po stopách ich mikulášskych predkov.

• Dom Skaloňovcov (Steinerovcov) na dnešnej Pišútovej ulici, postavený v roku 1946.

Herman Heinrich Steiner sa narodil v roku 1904 na liptovsko-oravskom pomedzí – v obci Huty. O otca prišiel ako dieťa, mamka Rozália, vdova s dvoma synmi, viedla v Hutách malú krčmu a obchod s potravinami.

Do Liptovského Svätého Mikuláša prišiel ako šesťročný, aby tu absolvoval povinnú školskú dochádzku. Do Hút sa už nevrátil, hneď po škole využil možnosť zamestnať sa v prosperujúcom mikulášskom kožiarskom priemysle, najskôr ako robotník, neskôr šikovného židovského mladíka povýšili na pokladníka a účtovníka.

Keď prekročil prah tridsiatky, rozhodol sa vybrať vlastnou cestou a zužitkujúc svoje dlhoročné skúsenosti podporené usilovným samoštúdiom úspešne rozbehol vlastnú firmu na výrobu brašnárskych tovaru, koženej galanterie, konfekcie a športového výstroja. Fírme dal meno Festa a prácu v nej našlo cez tucet zamestnancov. Prevádzku mala v blízkosti hlavného mikulášskeho námestia, vo dvore Marmorsteinovcov (zadný trakt domov v severovýchodnej časti námestia).

Mladý Herman Steiner sa však nevenoval iba svojej práci. Bol aktívnym členom mikulášskej židovskej komunity, ako vynikajúci atlét sa angažoval

• Herman Skaloň (vpravo) s dcérou Verou a manželkiným strýkom Maxom Rauchwergerom (uprostred), 1948.

i v ŠK Makkabea, športovom klube židovskej mládeže, kde sa napokon zoznámil aj so svojou budúcou manželkou, Alžbetou Weinbergerovou.

Alžbeta sa narodila v roku 1912 v Krompachoch ako prvé a jediné dieťa Ignáca a Janky Weinbergerovcov. Po tom, ako Ignác padol v prvej svetovej vojne, odštahovala sa mladá vdova so svojou malou dcérkou do Liptovského Svätého Mikuláša, kde žil jej úspešný strýko Adolf Rauchwerger. Jankin strýko podnikal v garbiarskom priemysle (bol spoluzakladateľom a podielnikom Továrne na podošvový remeň Lacko, Pálka a spol.) a vlastnil i veľkoobchod s kožou a koloniálnym tovarom. Janka sa zamestnala v strýkovom obchode, neskôr ho rozšírila a prevzala jeho vedenie. Svojej jedinej dcére dožičila kvalitné obchodné i jazykové vzdelanie: Alžbeta študovala na Českej štátnej obchodnej akadémii v Brne, jazykové vzdelanie si doplnila v Prahe (okrem slovenčiny tak ovládala maďarčinu, nemčinu, angličtinu, francúzštinu i latinčinu, neskôr i hebrejčinu).

Alžbeta Weinbergerová a Herman Steiner sa zosobášili v roku 1938. Šťastné dni novomanželov, ktorí zo všetkého najradšej mali spoločné výlety do Tatier, však čoskoro vystriedali ťaživé dni spojené s rozbitím Československa, vznikom Slovenského štátu a vypuknutím druhej svetovej vojny. Fašistický režim na Slovensku postupne okliešťoval občianske i ľudské práva svojich židovských občanov, protizidovské opatrenia ukotvil aj do svojho právneho poriadku, stále otvorenejšia perzekúcia židovských obyvateľov vyústila do konfiškácie ich majetku a deportácií. Počas nasledujúcich rokov sa tak Steinerovcovia a rovnako aj ich príbuzní a priatelia niekoľkokrát ocitli v ťažkých, často hraničných životných situáciách a v závere vojny sa ich život zmenil na boj o holé prežitie.

• Alžbeta Steinerová (vľavo) s dcérou Verou, tetou Gizou Sperlingovou, rod. Rauchwergerovou a Klari Rauchwergerovou, manželkou strýka Maxa. Klari s rodinou žila v maďarskom Miškovci, fotografia vznikla počas jej návštevy v Mikuláši v roku 1943. Do Mikuláša prišla s ponukou vziať Veru so sebou do Maďarska, ktoré sa považovalo za bezpečnejšie pre Židov. Klari s oboma dcérami bola z Miškovca deportovaná v lete 1944, všetky tri zahynuli v koncentračnom tábore v Osvienčime.

Do tejto neľahkej doby sa narodilo prvé dieťa Steinerovcov – dcéra Vera prišla na svet v marci 1942. Presne v tom istom období bol z Mikuláša vypravený prvý židovský transport. Na zozname židovských občanov určených na odsun do sústreďovacieho strediska v Žiline boli aj Steinerovcovia so svojím novorodeniatkom. Bolo to v nedeľu 22. marca 1942, keď Mikulášom od synagógy smerom k železničnej stanici prechádzalo 185 mužov a žien sprevádzaných gardistami a žandármi. Sťaby zázrakom napokon Steinerovcovia a ich najbližší do vlaku nenastúpili, prihovril sa za nich gardistický veliteľ, ktorý v konvoji zbadal svojho predvojnového kamaráta Hermana Steinera.

Herman Steiner sa tak vrátil do svojho podniku, kde bol po jeho ariзации Františkom Belopotockým oficiálne vedený ako radový zamestnanec a paradoxne zapojený do vojenskej výroby pre nacistické Nemecko. Takto s rodinou prešiel až do leta 1944.

Tak ako mnohí zo židovských mužov, ktorým sa podarilo prežiť prvé deportácie z Mikuláša (zastavené boli na jeseň 1942), aj Herman Steiner sa na sklonku augusta 1944 zapojil do Slovenského národného povstania. Represálie voči židovskému obyvateľstvu sa po potlačení SNP a príchode nemeckých bezpečnostných zložiek do mesta prudko zostrili. A tak v rodine Steinerovcov padlo rozhodnutie odísť z mesta a ukryť sa pred nacistickým terorom v horách.

Pre svoju dva a pol ročnú dcérku Veru ešte predtým vybavili falošné dokumenty, podľa ktorých bola dieťaťom Ilky Krvčíkovej, zamestnankyne mikulášskej Festy. Ilka s Verou utiekla z Mikuláša, ku svojej sestre do Trenčína.

Súčasťou príprav na útek do hôr bolo aj prevezenie časti strojov a surového materiálu zo steinerovského podniku do Prosieka, do špeciálne vybudovaného úkrytu v podzemných priestoroch domu Kuskovcov, dlhoročných priateľov Hermana Steinera. Vďaka manželom Kuskovcom z Prosieka mohol Herman so svojou rodinou a priateľmi (približne 35 ľudí) prežiť krutú zimu 1944/1945 v horách – Kuskovci ich zásobovali potravinami.

Steinerovci so skupinou príbuzných a známych sa ukrývali vysoko v horách od novembra 1944 do mája 1945. V Západných Tatrách, v ťažko dostupnom teréne blízko Bielej skaly (1316 m n. m) si do snehu vykopali bunker a tu prečkali najťažší polrok svojho života – v nehostinných podmienkach, bez dostatku jedla, v strachu, že Nemci či gardisti odhalia ich úkryt, hrubo obťažovaní ruskými partizánmi... Manželia Steinerovci navyše odlúčení od svojej dcéry Very. Vôbec netušili, že Vera nebola v bezpečí ani v Trenčíne, že jej identita bola odhalená aj ďaleko od Mikuláša a Ilka Krvčíková, ochraňujúc ich jediné dieťa ako svoje, tak prežila temer šesť mesiacov na úteku. Ku koncu vojny doputovala k Hutám a koncom mája 1945 sa Vera po všetkých peripetiách šťastne vrátila k svojim rodičom.

Návrat do povojnového života nebol ľahký. Cez vojnu utŕžili Steinerovci mnoho rán. Herman stratil mamu, brata, Alžbeta tety, sesternice... Napriek všetkému, čo prežili, však svoju budúcnosť spájali s obnoveným Československom a mestom, v ktorom vyrastali, vybudovali si svoje zázemie i živobytie, s mestom, v ktorom sa našli a spojili svoje životy.

Jedným z prvých krokov Hermana Steinera po návrate do Mikuláša bolo, že si zmenil meno. Nechcel už viac nosiť nemecky znejúce priezvisko. Z Hermana Steinera sa stal Herman Skaloň. Bez väčších problémov obnovil činnosť svojho podniku a začal si plniť aj sen o vlastnom bývaní pre svoju rodinu. Už v roku 1946 sa tak Skaloňovci nasťahovali do krásneho slnečného domu s veľkou záhradou na dnešnej Pišútovej ulici. A v roku 1947 sa rodina rozrástla o ďalšieho člena – dievčatko dostalo meno Maya.

Lenže sen o pokojnom živote v meste medzi horami netrval dlho. Po komunistickom prevrate Herman opäť prišiel o svoj majetok a hoci mu bola ponúknutá vedúca funkcia v národnom podniku Baťa Baťovany, do ktorého bola jeho znárodnená firma včlenená, odmietol to. Navyše, v tom čase začala jeho staršia dcéra Vera chodiť do školy, kde sa napriek tomu, že bolo po vojne, stretávala s antisemitskými prejavmi.

V Hermanovi Skaloňovi dozrelo rozhodnutie opustiť svoj rodný kraj. V júni 1949 s rodinou emigroval do Izraela.

Odvtedy uplynulo 64 rokov. Hermanovi ani jeho manželke sa napriek túžbe už nikdy nepodarilo navštíviť kraj svojich predkov. Oba ja skonali ešte pred pádom železnej opony. Svoju túžbu však preniesli

i na svoje dcéry. Staršia z nich, Vera, navštívila Slovensko v septembri 2013 už tretíkrát od pádu komunizmu. Do svojho rodiska prišla s manželom, dvomi dcérami, zatmi a siedmimi vnúčatami, aby spolu putovali po miestach, kde žili jej i ich predkovia, aby spoznali jej i svoje vlastné korene. Pricestovali s otvoreným srdcom, hoc aj s vedomím, že krajina, ktorú prišli navštíviť, sa počas vojny zachovala k svojim židovským občanom kruto, ale s o to väčšou vďakou k ľuďom, v ktorých zvíťazila ľudskosť nad zvrátenou ideológiou a boli ochotní pomôcť, podať pomocnú ruku, riskujúc pritom často vlastné životy.

• V záhrade Skaloňovcov, 1948. Dole dcéry Skaloňovcov Maya (v trávě) a Vera (v kresle), vedľa nej Michal Schlesinger, vnuk Adolfa Rauchwergera. Vpravo hore Michalov brat Ján (obaja žijú vo Veľkej Británii), vľavo Peter Villanyi, syn mikulášskeho zubného lekára Ladislava Villanyiho (žije v Kanade, jeho osobné spomienky na vojnové roky na Slovensku vyšli v roku 2011 v publikácii Ö. Vaněka a L. Moravčíkovej *Prežili sme holokaust*).

V príbehu rodiny, ktorý zásadným spôsobom poznačili dva totalitné režimy 20. storočia, je hlboký odkaz aj pre súčasnosť. Lebo skutočne prežiť tento a tisíce podobných príbehov znamená jednoznačne odmietnuť všetky rasistické ideológie, ktoré sa v rôznych podobách vynárajú aj v 21. storočí, Slovensko nevynímajúc.

• Janka Weinbergerová (uprostred v tmavých bodkovaných šatách) so súrodencami na rodinnom stretnutí v roku 1964. Zľava bratia Erno, Max a Šándor Rauchwergerovci, sestra Giza Sperlingová a brat Lajoš Rauchwerger s manželkou Sari. Janka žila od roku 1949 až do svojej smrti v Izraeli, kam emigrovala spolu so svojou dcérou, zatiaľ čo jej vnúčatami. Jej obchod na mikulášskom námestí bol cez vojnu arizovaný; po vojne jej bol vrátený a v roku 1948 znárodnený.

Zuzana Nemcová

Článok vznikol na základe spomienok pani Very Dvir, rod. Steiner (Skaloň), archívnych dokumentov a dostupnej literatúry. Foto: archív rodiny Dvirovcov.

Úvaha nad storočnou svadobnou fotografiou

Matriky ma nikdy neprestali fascinovať. Tento úžasný poklad som odkryla ako mladá kapláňka modranského evanjelického a. v. zboru v päťdesiatych rokoch 20. stor. Bola medzi nimi i krásna, v hrubej koži mocne zviazaná matrika sobášených. A v tejto matrike som pri jednej z mojich častých „návštev“ objavila záznam z roku 1913 s dátumom 22. apríla: *Pocitívny mládenec Martin Rázus....syn † Martina Rázusa, garbiara a Márie rodenej Hajdovej-Petríkovej, evanjelický farár v Pribyline, a ako nevesta: pocitívna panna Elena Zochová, dcéra † Stanislava Zocha, evanjelického učiteľa v Cerovom a Paulíny rodenej Leustachovej. Svedkom ženicha bol Dr. Ján Rumann, advokát z Pribyliny, župan a dozorca Východného distriktu evanjelickej cirkvi; svedkom nevesty bol jej brat Gustáv Zoch, evanjelický farár. Sobášil ich Samuel Zoch, evanjelický farár v Modre a brat nevesty.*

Roky plynuli a ja som cítila, že blížiaci sa okrúhle výročie vrúcnej lásky si treba pripomenúť slávnostným spôsobom. A tak, vďaka viacstrannej spolupráci so Spolkom Martina Rázusa i s modranskou radnicou, narodilo sa toto stretnutie, ktorého stredobodom je svadobný deň a niekoľko historických dokumentov, ktoré nám o ňom aj po sto rokoch zaujímavo „rozprávajú“.

Máme pred sebou vzácnu sobášnu fotografiu mladomanželov Martina a Eleny a ich blízkych i oznámenie o tejto svadbe z časopisu Dennica, ktoré nám poskytla pracovníčka Múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši, pani Ľubica Rybárska. Do mailu pripísala - *Budeme radi, ak nám pomôžete objasniť, kto je kto... Ak pridáme údaje z vyššie citovanej modranskej evanjelickej matriky, môžeme začať s identifikáciou svadobčanov.*

Svadobná spoločnosť sa fotografovala v záhrade modranskej fary, blízko múra, vzaďu vidno okná nemeckého kostola. Ženich Martin práve nastupoval na svoju cestu evanjelického farára, spisovateľa a politika a zároveň si začínal budovať vlastnú rodinu. Z Vrbyce, jeho rodiska, prišli na svadbu iba dvaja ženichovi bratia Janko a Miško. Ženichova matka Mária neprišla, lebo len pred pár týždňami si obliekla vdovský šat. Jej manžel a otec šiestich detí, znavený ťažkou prácou, zomrel. Svadba však už bola pripravená a mladý farár sa chystal do pribylinskej fary priviesť mladú manželku. Preto neodkladali a v tichosti sobáš uskutočnili. Nie je to vari doklad o láske a úcte, ktorú takto prejavili mŕtveму otcovi, ale aj žiaľu tých, ktorých tu zanechal? Keď sa zadívame na obrázok, akoby sme tam tú clivotu cítili...

Nevesta Elenka Zochová bola sestrou modranského pána farára Samuela Zocha, aj brat Gustáv bol farárom. Ich otec Stanislav Zoch, dobrý učiteľ a národovec, zomrel dva roky pred Elenkinou svadbou. Takže na fotke otčovia mladomanželov nie sú, iba nevestina mama Paulína. Elenka vyrastala v rodine, kde sa žila úcta a láska – k rodičom, k cirkvi, k Božiemu slovu, k rodnej reči, k národu... Veď otec, učiteľ a publicista, prenasledovaný pre svoje myslenie a cítenie, sa veľmi úprimne priatelil so Štúrovcami. Elenka sa neskôr dostala do evanjelickej školy v Modre. Tu, v rodine brata Samka, modranského evanjelického farára a jeho manželky Marienky, to tiež náramne voňalo čírym duchom slobody a lásky k národu. Modranská fara bola jedinečným miestom – dlhé roky sa v nej stretávali múdri a oduševnení ľudia z obidvoch strán rieky Moravy. Tam aj Elenka duchovne rástla a zrela. Tam sa stretla s mladým kaplánom, prvým, ktorého zbor mal, Martinom Rázusom. Po čase sa zasnúbili. Sobáš sa konal 22. apríla 1913. Bol to utorok. Vtedy sa svadby konali poväčšine takto v týždni, nie v sobotu, lebo ak by svadba bola v sobotu, tak by svadobníci – ukonaní z tanca a z prílišného jedenia a pitia, sotva boli prišli v nedeľu do kostola. Hoci Elenka

a Martin mali len malú, skromnú a tichú svadbu, konala sa tiež v utorok. Ani mladý pán farár teda nebol výnimkou.

Z Liptova na dolniaky pricestoval vlakom. Keď prichádzal do Modry, nastávajúci švagor Samuel Zoch poňho poslal do Šenkvic koč so slávnostne ovenčenými kolesami a vyzdobenými koňmi. Milá pozornosť, však?

Svadobčanov bola síce iba hŕstka, no tých, čo sa prizerali, bolo iste veľa. Ako by nie – veď sa ženil ich niekdajší fešný pán kaplán a bral si sestru ich dobrého, múdreho pána farára. A mali sa veru aj na čo prizerať. Veď to sami vidíte – tá paráda! A tie klobúky, ktoré majú na hlavách dámy! O tejto svadbe sa v Modre isto-iste ešte dlho hovorilo...

Ale vráťme sa k fotografii. V strede, samozrejme, sedia Elena Zochová

a Martin Rázus. Ona devätnásť-apolročná, on ešte nie dvadsať-päťročný. Vedľa nevesty sedí jej mamička Paulína. Vľavo, v prvom rade dole je nevestin strýko Ivan Branislav Zoch, pravdepodobne so svojou manželkou. Pani má na kolenách malé dieťa – zatiaľ nevieme, kto to je. Nepoznáme ani dve dámy po ľavej ruke ženicha, ani pána celkom vpravo.

V druhom rade zľava stojí pani Valéria Zochová rod. Vodová, rodáčka z Modry, a jej manžel Gustáv Zoch, nevestin brat, farár Ľubinský. Kto je dievčina vedľa neho? Rovnako zatiaľ nepoznáme ani mená ďalších dvoch dám v tomto rade.

Trošku povyššie stojaci pán pri Gustávovi Zochovi je svedok ženicha Dr. Ján Rumann.

Nasledujú traja mladí muži. Prvý a tretí sú bratia Martina Rázusa – Miško a Janko, A ten mladý pán medzi nimi – nemohol by to byť Janko Čietek – čiže JÁN SMREK? Býval u Zochovcov na fare a cítil sa tam viac než doma... Roky bol chovancom modranského siroťinca. Alebo je to nejaký iný priateľ?

Zostávajú iba poslední traja vpravo. To je predsa pani Marienka Zochová, rod. Staneková a jej manžel, pán farár Samuel Zoch. Posledná by mala (mohla) byť Elenkina, Gustávova a Samuelova sestra Anna.

O Samuelovi Zochovi vieme relatívne dosť, no o jeho manželke Márii už menej. Mária Zochová rod. Staneková bola rodáčkou z Trenčína, vrstovníčkou Martina Rázusa. Ako manželka farára bola organizátorkou evanjelických ženských spolkov i evanjelickej diakonie. V roku 1932 zorganizovala prvý kurz manželiek farárov. Stala sa predsedníčkou tohto spolku, aj predsedníčkou diakonie. Bolestnou tragédiou jej života bol tragický skon ich jediného synčeka Stanka. Marienka Zochová na začiatku roku 1928 ovdovela, keď biskup Samuel Zoch 4. januára podľahol zákernej chorobe. O niekoľko rokov aj ona podľahla tej istej preťažkej nemoci.

Tak vidíte, milí priatelia. Jedna fotografia – a čo všetko vie vypovedať. Verím, že nám aj vy pomôžete pátrať ďalej. Tešíme sa a tešia sa určite aj v Liptovskom Mikuláši, odkiaľ nám fotografiu láskavo zverili a dúfajú, že im ju vráťme „vyplnenú“.

Divné sú cesty Božie, cesty človečie. Tešíme sa, že si máme na koho a máme prečo s úctou, pietou a vďakou spomínať. Nie je to samozrejmosť, je to DAR.

Anna Adamovičová–Olexová
emeritná ev. a. v. farárka, Modra

Skrátené. Úvaha odznela v apríli 2013 na spomienkovom podujatí v Modre pri príležitosti storočnice sobáša Eleny Zochovej a Martina Rázusa. Neskrátenú úvahu možno nájsť na webovej stránke Spolku Martina Rázusa www.razus.sk

Rok Martina Martinčeka

Storočnica fotografa Martina Martinčeka (1913 – 2004) inšpirovala viaceré kultúrne ustanovizne na Slovensku, aby si pripomenuli jeho výnimočnú, priekopnícku umeleckú tvorbu. Preto možno tento rok neoficiálne nazvať aj rokom Martina Martinčeka. Pre naše múzeum to bola príležitosť predstaviť verejnosti nielen významného fotografa, ale aj prvého riaditeľa múzea.

Výstavou Martin Martinček v zbierkach Múzea Janka Kráľa sme prvýkrát predstavili akvizíciu, ktorú sme získali kúpou v roku 2010. Kolekcia 47 rôznorodých fotografií je datovaná od polovice 50. rokov 20. storočia do roku 1972. Autor ich vytvoril počas svojich tvorivých ciest v Liptovskej Tepličke, Liptovských Revúcach a Liptovskej Lúžnej. Neskôr sa stali súčasťou fotografických cyklov *Nezbadaný svet*, *Sme všetci z tohto rodu*, *Naše deti*, *In memoriam priateľa Adama Kuru a Pomáhaj*

• Jedna z fotografií Martina Martinčeka zo zbierok Múzea Janka Kráľa. Tak ako mnohé iné, zachytáva osudy ľudí odchádzajúceho starého sveta, aj Martina Dutku.

ďalej žiť o košíkárvi Martinovi Dutkovi. Väčšina z nich bola publikovaná v knihách *Vám patrí úcta*, *Vrchári*, *Kolíška* a *Ako sa krúti svet*. Dve z nepublikovaných, menej známych fotografií vznikli v Liptovskom Mikuláši. Na jednej autor zachytil rómsku osadu Hlboké počas povodne v roku 1958. Druhá fotografia zvečnila skupinku malých futbalistov z materskej škôlky v Pálkovej vile na Školskej ulici.

Na výstave nechýbalo všetkých dvanásť Martinčekových fotografických publikácií. Prvú z nich vytvoril v spolupráci s Lacom Novomeským, ďalšie tri s básnikom Milanom Rúfusom. Posledné tri knihy vznikli za účasti teoretika Mariána Pauera. Návštevník výstavy uvidel

aj fotoaparát Rolleiflex, ktorý Martin Martinček daroval múzeu v roku 2002. Touto dvojokou zrkadlovkou vytvoril za vyše 28 rokov tisíce čarovných záberov. Vystavili sme aj zapožičané Martinčekove osobné doklady – odpis rodného listu, vysokoškolský index, promočné oznámenie či doklad o zamestnaní v mikulášskych Komunálnych službách a výmer o menovaní za riaditeľa múzea.

Okrem toho, že výstava patrila medzi najúspešnejšie v posledných rokoch, navštívilo ju 842 návštevníkov, mala aj významný synergický efekt. Nielenže časť z vystavených diel bola zapožičaná na ďalšie výstavy (v júni do Liptovskej galérie Petra Michala Bohúňa, v auguste do Liptovskej Tepličky a v októbri do Galérie umelcov Spiša v Spišskej Novej Vsi), ale jej prostredníctvom sme do zbierkového fondu získali tri predmety spojené s menom Martina Martinčeka. Na januárovej vernisáži prevzal riaditeľ múzea Zdenko Blažek zlatý odznak, ktorý JUDr. Martinovi Martinčekovi in memoriam udelil Zväz slovenských fotografov prostredníctvom svojho predsedu Ľubomíra Schmidu. Ďalšie dva predmety sme získali 3. augusta 2013 v Liptovskej Tepličke, kde obecný úrad udelil JUDr. Martinovi Martinčekovi čestné občianstvo za obzvlášť významné zásluhy a šírenia dobrého mena obce na Slovensku i v zahraničí. Ocenenie má podobu sklenej plakety a písomného dekrétu.

Výstava Martin Martinček v zbierkach Múzea Janka Kráľa naštartovala aj ďalšiu spoluprácu. Na májových oslavách umeleckej storočnice v jeho rodisku, v Liptovskom Petre bola uvedená komentovaná prezentácia *Martin Martinček v zbierkach Múzea Janka Kráľa*. Jej modifikovanú podobu o Martinčekovi ako prvom riaditeľovi Múzea Janka Kráľa videli návštevníci 10. októbra 2013, v deň otvorenia výstavy *Hommage to Martin Martinček/Pocta Martinovi Martinčekovi v Spišskej Novej Vsi*. Výstavu pripravila Galéria umelcov Spiša s Domom fotografie v Liptovskom Mikuláši k 100. výročiu narodenia nestora slovenskej fotografie.

Iveta Blažeková

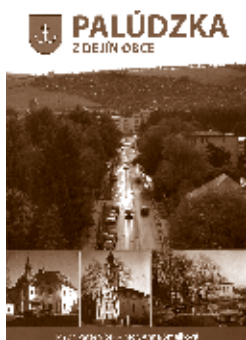

• Čestné občianstvo obce Liptovská Teplička

PRIPRAVUJEME

V roku 2014 môžete vo výstavných priestoroch Múzea Janka Kráľa navštíviť tieto výstavy: **Z tichých i búrných chvíľ** (výstava k 125. výročiu narodenia Martina Rázusa, do 26. januára 2014) ♦ **Detvan – slovenský spolok v Prahe** (výstava zapožičaná zo SNK Martin, od 29. januára do 27. marca) ♦ **Nicolausfilm 31-35** (výstava k 35. výročiu založenia, od 2. apríla do 12. júna) ♦ **60 rokov Horskej služby** (od 18. júna do 24. augusta) ♦ **Jaroslav Uhel: Knižná grafika** (výstava k šesťdesiatinám umelca, od 1. júla do 31. augusta, v synagóge) ♦ **Liptovský Mikuláš v Slovenskom národnom povstaní** (od 29. augusta do 2. októbra) ♦ **Samo Hrianka, finančník** (výstava z cyklu Postavy mikulášskych dejín, od 8. októbra do 27. novembra) ♦ **Stará škola zo Smrečian** (vianočná výstava umeleckoremeselnej dielne, od 3. decembra do 8. januára 2015).

Prečítajte si

Vítek, Peter – Šmelková, Anna – Vaněk, Oldřich – Blažeková, Iveta. Z dejín obce Palúdzka. Liptovský Mikuláš: Miestny odbor Matice slovenskej a Múzeum Janka Kráľa, 2013.

Historicky prvá publikácia o pôvodne samostatnej obci Palúdzka, ktorá je od roku 1960 súčasťou mesta Liptovský Mikuláš, vyšla pri príležitosti 740. výročia prvej písomnej zmienky. Autori v nej na osemdesiatich stranách priblížili dejiny obce a históriu rodu Paludaiovcov (Palugayovcov), ktorý obec založil. Dočítate sa v nej aj o palúčanskom poľnohospodárstve, priemysle, školstve a športovom živote, o kultúrnych pamiatkach či histórii nemocnice. Nechýba ani stať o živote obce počas prvej a druhej svetovej vojny. Druhá časť brožúrky je venovaná významným palúčanským rodákom.

Koleják, Martin. Pavol Strauss, hľadač pravdy. Gelnica: Vydavateľstvo G-ATELIÉR, 2013.

Medzi stým výročím narodenia (30.8.1912) a dvadsiatym výročím úmrtia (3.6.1994) MUDr. Pavla Straussa – a po završení vydania jeho monumentálneho zobraňujúceho diela v desiatich zväzkoch, vychádza prvé komplexnejšie dielo, ktoré mapuje nielen život tohto mikulášskeho rodáka, veľkého slovenského konvertitu, básnika,

mysliteľa, mystika a proroka veľkého prelomu vekov, ale hlavne jeho duchovný vývoj – predobraz to Konverzie, ktorou bude musieť nielen Slovensko, ale svet vôbec v sebazáchovnom záujme prejsť.

Štechová, Andrea – Žiška, Stanislav. Liptovský pustokvet. Johana Miloslava Lehotská (1810–1849). Čriepky zo života a diela. Liptovský Hrádok – Liptovský Trnovec, 2013.

Brožúra mapuje životné osudy významnej osobnosti, poetky Johany Lehotskej, rod. Vyšnej. Rodáčka z Nemeckej Lupče žila s manželom, evanjelickým farárom Jánom Lehotským v Liptovskom Trnenci. V časoch, keď

boli ženy vnímané len ako manželky a gazdiné, ona sa zapájala do spoločenského a národného života, písala a publikovala. Čitateľ získa obraz nielen o rodine Lehotských, ale aj vtedajšom živote Liptovského Trnovca i širšieho regiónu.

Z výstavnej siene Profesor Rybák v našom múzeu

Dňa 22. novembra 2012 navštívil naše múzeum profesor Július Rybák – známy vedecký pracovník, pedagóg, osobný priateľ MUDr. Pavla Straussa a znalec jeho diela. Dôvodom vzácnjej návštevy bola výstava s názvom Pavol Strauss – človek pre nikoho – človek pre všetkých. Profesor Rybák sa podieľal na posúdení scenára tejto výstavy, a tak úvod návštevy patrilo stretnutiu s autorkou

výstavy Ivetou Blažekovou pri šálke kávy.

Július Rybák si výstavu dôkladne prezrel. Hneď pri prvej vitríne ho zaujal malý zápisník Pavla Straussa. Vyjadril želanie, že by si ho v budúcnosti rád podrobne preštudoval. Pozorne si pozrel obraz s podobizňou Pavla Straussa od Milana Kleňa. „Je zázrak, že už je to vydané,“ takto reagoval, keď vo vitríne videl vystavené súborné dielo Pavla Straussa v desiatich zväzkoch. Bolo vydané v Prešove v rokoch 2009 – 2012. Posledné dva zväzky vyšli len dva týždne pred otvorením výstavy. S potešením sa zastavil pri vystavenej časti knižnice Pavla Straussa. Niektoré knihy z nej aj opatrne vybral a prelistoval si ich.

Na záver návštevy nezapadol na zápis do pamätnej knihy múzea a pochvalné slová na adresu výstavy.

Viliam Žiaran

Blažeková, Iveta. Pavol Strauss – človek pre nikoho – človek pre všetkých. Liptovský Mikuláš: Múzeum Janka Kráľa, 2012. Rybárska, Ľubica. Martin Rázus. Z tichých i búrných chvíľ. Liptovský Mikuláš: Múzeum Janka Kráľa, 2013.

Ďalšie dve publikácie z múzejnej edície Po-stavy mi-kulášskych

dejín. Poslúžili ako katalógy aktuálnych výstav a naďalej sú v Múzeu Janka Kráľa k dispozícii spolu s predchádzajúcimi časťami edície pre každého záujemcu o dejiny Liptovského Mikuláša a osudy ľudí, s ním spojených.

-ib-

Radost, jazz, swing a elegancia

12. júla 2013 ožili na nádvorí Múzea Janka Kráľa 30. roky 20. storočia. Pre všetkých priaznivcov starých melódii a retrozábavy sme pripravili hudobno-tanečné podujatie pod názvom Juniáles 2013. Štylové cestovanie v čase do obdobia spred druhej svetovej vojny bolo spomienkou na tradičné zábavy mikuláskej spoločnosti a noblesu vtedajších juniálesov.

Návštevníci sa mohli pokochať pohľadom na historické fotografie Liptovského Mikuláša v sprievode starých melódii a vychutnať si jazdu automobilovými veteránmi. Mnohí tvorivo zareagovali na dress code prikazujúci dobové oblečenie, siahli do zabudnutých kútov šatníkov a secondhandov a prekvapili ambíciou zvíťaziť v súťaži o najkrajší pár. V štylovom oblečení sa odфотографovali v improvizovanom fotoateliéri a odniesli si tak z podujatia jedinečnú spomienku.

K neopakovateľnej atmosfére večera prispeli staré melódie Františka Kryštofa-Veselého, tradičný jazz, swing, tango, charleston i foxtrot. Všetkým zúčastneným ďakujeme a tešíme sa na stretnutie zase o rok.

Dobové zátišie

Mikulášska smotánka práve prichádza

Valčík na začiatok...

Pred tancom sa treba posilniť...

...u barmanov z čias prohibície

„A little party never killed nobody...“

Silná zostava, s ktorou na parkete treba rátať

Pohľad, pri ktorom sa zastavuje srdcová činnosť

Stred mesta dnes patrí iba nám

-kv-

Foto: Ján Svidran, Ján Vereš

V premenách času: Liptovský Mikuláš na historických mapách

Cestovanie v čase do minulosti nemusí byť len výsadou sci-fi literatúry; aj pohľad do historických máp nám ponúka fascinujúci pohľad na krajinu našich predkov. Podte sa s nami pozrieť na okolie mesta Liptovský Mikuláš tak, ako ho za uplynulé tri storočia zachytili kartografi na dobových mapách. Na začiatok trochu histórie...

Popodom pre prvé mapovanie nášho územia bola sedemročná vojna, kedy sa existujúca Müllerova mapa rakúskeho cisárstva ukázala byť, napriek svojej vysokej umeleckej úrovni, pre praktické potreby vedenia vojny celkom nedostatočná. Na rozkaz cisárovnej Márie Terézie v nasledujúcich rokoch krajinou prechádzali dôstojníci vojenskej topografickej služby na koňoch a okolitú krajinu zakresľovali „od oka“. Výsledná mapa tzv. **prvého vojenského mapovania** (1764 - 1783) v mierke 1 : 28 800 nebola založená na trigonometrických meraniach, z čoho vyplývala jej značná nedokonalosť. Na druhej strane, vojensko-topografický popis k mape obsahoval veľké množstvo informácií o vodných tokoch, komunikáciách, využití pôdy a zásobovacích možnostiach jednotlivých obcí. Mapy prvého vojenského mapovania zachytávajú rakúske cisárstvo a uhorské kráľovstvo krátko pred priemyselnou revolúciou. Mestečko s názvom Sz. Miklós, koncentrované okolo kostola, je zatiaľ rozlohou menšie než blízka Vrbica alebo Okoličné a hlavné námestie ešte nemá dnešný pravoúhlý tvar a rozlohu.

Druhé vojenské mapovanie (1806 - 1869) prebehlo na rozkaz cisára Františka II. Základom mapy už bola vojenská triangulácia a z nej vychádzajúce katastrálne mapy. Jeden vojenský topograf za leto zmapoval približne 690 km². Mapy v mierke 1 : 28 800 boli už kolorované a podstatne presnejšie, než mapy z prvého mapovania. Druhé mapovanie zachytáva krajinu v dobe nástupu priemyselnej revolúcie a intenzívneho rozvoja poľnohospodárstva, kedy rozlohy lesov na našom území dosiahli svoje historické minimum. Severným okrajom mestečka s názvom Swaty Mikulas už prechádza železnica (postavená v roku 1871) a samotné mesto už nadobúda typický tvar, sústredený okolo dominantného námestia s Kostolom sv. Mikuláša.

Tretie vojenské mapovanie prebehlo v rokoch 1868 - 1880 z podnetu rakúskeho ministerstva vojny. Základom máp sa stali opätovne katastrálne mapy, avšak výsledná mapa tentoraz obsahovala aj vrstevnice a kóty. Výsledkom boli špeciálne a generálne mapy v mierke 1 : 75 000 a 1 : 200 000. Rektifikované „špeciálky“ z tretieho mapovania využívalo aj novovzniknuté Československo a československá armáda až do roku 1956. Z mapy je zjavný pokračujúci rozvoj Liptovského Sv. Mikuláša, dokladovaný množstvom mlynov v južnej časti mesta v blízkosti Váhu.

Mapy okolia Liptovského Mikuláša z druhej polovice 20. storočia zachytávajú významné zmeny v krajine. Ide predovšetkým o výstavbu priehrady Liptovská Mara a diaľnice v 70. rokoch, výstavbu sídliska Podbreziny v 80. rokoch a zmenu vedenia hlavných komunikácií v samotnom meste.

Minulé časy, keď (podľa počasia) prašná alebo blatistá hlavná cesta viedla cez dnešné Námestie osloboditeľov, doprave dominovali vozy ťahané koňmi a pri Váhu sa týčili tehlové komíny garbiarní sa už nevrátia, ale pre nás aj pre budúce generácie zostanú navždy zachytené v detailnej práci niekdajších kartografov.

Zdroj: geoportal.sazp.sk, oldmaps.geolab.cz

Ing. Juraj Vanovčan,

Klub priateľov vojenskej histórie Slovenska

• Prvé vojenské mapovanie (1764 - 1783)

• Druhé vojenské mapovanie (1806 - 1869)

• Československá vojenská špeciálka 1 : 75 000 (1937)

• Liptovský Mikuláš a okolie (okolo roku 1985)

POĎAKOVANIE

Ani tento rok na nás nezabudli a (nielen) finančne nás počas celého roku podporovali pani Elena Mudroňová z Liptovského Mikuláša a Uhríkovci z Levíc.

Za nejednu milú návštevu, či slová povzbudenia aj touto cestou ďakujeme. Múzejníci.

Múzejné starinky môžete podporiť zaslaním finančného príspevku na sponzorský účet Múzea Janka Kráľa. Číslo účtu v UniCredit Bank je 6623853007/1111. ĎAKUJEME!